

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва та бізнесу
Кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін

Антків Петро Богданович

**АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В
СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ САМОСТІЙНОСТІ**

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ФМСчм-21
П. Б. Антків

(підпис)

Науковий керівник
д.е.н., професор Дем'янишин В. Г.

(підпис)

Чортків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	6
1.1. Сутність, структура та функції бюджету територіальної громади...6	
1.2. Теоретико-методологічні підходи щодо оцінювання фінансової самостійності громади в системі місцевих фінансів.....12	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА БЮДЖЕТУ ТА ФІНАНСОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ БІЛОБОЖНИЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	22
2.1. Аналіз доходів і видатків бюджету громади: структура, динаміка, тенденції.....22	22
2.2. Оцінка фінансової самостійності громади на основі показників бюджетного забезпечення.....33	33
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	36
3.1. Проблеми формування та використання бюджетних ресурсів громади....36	36
3.2. Пропозиції щодо зміцнення фінансової самостійності та підвищення ефективності бюджету громади.....40	40
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процес децентралізації влади в Україні спричинив глибокі зміни у системі місцевого самоврядування та фінансового забезпечення територій. Громади отримали розширені повноваження, зокрема у сфері управління бюджетними ресурсами, планування розвитку, надання соціальних та адміністративних послуг. У таких умовах ключовим фактором сталого розвитку території стає фінансова спроможність громади, що визначається рівнем ефективності формування та використання її бюджету.

Бюджет територіальної громади є основним фінансовим документом, який відображає економічні можливості місцевого самоврядування та слугує інструментом реалізації соціально-економічної політики. Його збалансованість, стабільність доходів і ефективність видатків безпосередньо впливають на здатність громади забезпечувати власні потреби та підтримувати розвиток у довгостроковій перспективі.

В умовах воєнного стану, зростання соціально-економічних ризиків, скорочення податкових надходжень та збільшення навантаження на місцеві бюджети особливої актуальності набувають питання оцінювання фінансової самостійності територіальних громад. Саме від рівня бюджетної стабільності залежить можливість забезпечення базових публічних послуг, утримання інфраструктури, реалізація програм підтримки населення та розвитку економічного потенціалу території.

Білобожницька територіальна громада Чортківського району Тернопільської області є однією з активних громад регіону, що демонструє поступ у формуванні власної дохідної бази, розвитку підприємництва та соціальної інфраструктури. Водночас громада стикається з низкою викликів - обмеженістю власних фінансових ресурсів, залежністю від міжбюджетних трансфертів, необхідністю раціоналізації видатків та пошуку шляхів підвищення ефективності бюджетного управління.

Актуальність теми роботи зумовлена потребою у всебічному аналізі стану бюджету Білобожницької громади, оцінці його впливу на рівень фінансової самостійності та обґрунтуванні практичних заходів щодо зміцнення фінансової бази громади в системі місцевого фінансового забезпечення.

Мета дослідження полягає в аналітичній оцінці бюджету Білобожницької територіальної громади та визначенні напрямів підвищення її фінансової самостійності в умовах сучасного фінансово-економічного середовища.

Для досягнення мети передбачено виконання таких **завдань**:

1. Розкрити економічну сутність бюджету територіальної громади та його роль у системі місцевих фінансів.
2. Визначити теоретичні основи поняття фінансової самостійності громади.
3. Провести аналітичну оцінку доходів і видатків бюджету Білобожницької громади за останні роки.
4. Оцінити рівень фінансової самостійності громади на основі бюджетних показників.
5. Визначити проблеми у формуванні та використанні бюджетних ресурсів.
6. Запропонувати практичні напрями підвищення фінансової самостійності громади.

Об'єктом дослідження є бюджет Білобожницької територіальної громади як складова системи місцевих фінансів.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів аналітичної оцінки бюджету громади та його впливу на фінансову самостійність.

Методи дослідження. У процесі роботи застосовано загальнонаукові та спеціальні методи економічного аналізу: порівняльний, структурно-динамічний, статистичний, індексний, графічний, метод коефіцієнтів, а також

елементи економіко-математичного моделювання для оцінювання фінансової самостійності.

Наукова новизна роботи полягає у вдосконаленні методичних підходів до аналізу бюджету територіальної громади як чинника забезпечення її фінансової самостійності, а також у розробленні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання органами місцевого самоврядування Білобожницької територіальної громади при розробленні програм соціально-економічного розвитку, плануванні бюджету, оптимізації видатків та визначенні стратегічних напрямів зміцнення фінансової самостійності громади.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження опубліковані у збірнику тез XVI та XVII студентської науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку економіки України».

Інформаційною базою дослідження є офіційні статистичні дані Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики, звітність про виконання бюджету Білобожницької територіальної громади за 2021–2025 роки, нормативно-правові акти та наукові джерела вітчизняних і зарубіжних авторів.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 46 сторінок, які містять 6 таблиць та список використаних джерел, який нараховує 35 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

1.1. Сутність, структура та функції бюджету територіальної громади

Бюджет територіальної громади є основним фінансовим планом, який відображає економічну самостійність громади, визначає обсяг і структуру її фінансових ресурсів, а також напрями їх використання для забезпечення соціально-економічного розвитку. Його сутність полягає у тому, що він є централізованим грошовим фондом, який формується та використовується органами місцевого самоврядування для задоволення потреб населення відповідної території. Бюджет виступає фінансовою основою реалізації повноважень громади, закріплених у законодавстві, зокрема у Бюджетному кодексі України [1] та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28].

Бюджет (від англ. budget - сумка) - це система показників, що характеризують джерела надходження і розподіл коштів [33, с. 68]. Поняття "бюджет" можна тлумачити, з одного боку, як сукупність, масу фінансових ресурсів, коштів, які має у своєму розпорядженні будь-який економічний суб'єкт (держава, республіка, регіон, підприємство), з іншого - як співвідношення доходів і витрат економічного суб'єкта, баланс його коштів, що характеризує відповідність їх джерела надходження і витрат упродовж певного періоду.

Дж. М. Кейнс розглядав бюджет як інструмент макроекономічного регулювання, підкреслюючи його роль у забезпеченні зайнятості, стимулюванні сукупного попиту та згладжуванні економічних коливань. Для Кейнса бюджет був засобом активного впливу держави на економіку [35, с. 225].

Академік В. Геєць визначає бюджет як централізований фонд фінансових ресурсів, що формується з метою забезпечення соціально-

економічного розвитку та функціонування державного і місцевого самоврядування. За його підходом, бюджет є ключовим механізмом реалізації державної політики у фінансовій сфері [3, с. 205].

О. Василик у своїх працях зазначає, що бюджет -це економічна категорія, яка відображає систему грошових відносин між державою та економічними суб'єктами щодо формування та використання централізованого фонду коштів [2, с. 370].

Отже, як економічна категорія, бюджет територіальної громади відображає сукупність фінансових відносин, що виникають у процесі мобілізації, розподілу та використання коштів між місцевими органами влади, населенням, підприємствами та державою. Ці відносини формуються на основі принципів самостійності, збалансованості та цільового використання ресурсів, що забезпечує ефективне функціонування громади як територіальної соціально-економічної системи.

У правовому розумінні бюджет громади є нормативно затвердженим актом, який визначає обсяги доходів та видатків, джерела формування фінансових ресурсів і напрями їх використання. Його ухвалення є важливою формою реалізації бюджетних повноважень місцевої ради, яка діє від імені громади та несе відповідальність за ефективне управління публічними коштами. Таким чином, бюджет поєднує економічний зміст із правовим механізмом регулювання фінансових процесів на місцевому рівні.

Роль бюджету територіальної громади у системі місцевих фінансів є багатогранною. Насамперед він виступає інструментом забезпечення фінансової самодостатності та стабільності громади. Через бюджет органи місцевого самоврядування здійснюють управління доходами, що надходять із власних та закріплених джерел, а також використовують міжбюджетні трансферти для вирівнювання фінансових можливостей. Бюджет слугує основою для фінансування комунальних підприємств, соціальної інфраструктури, освітніх, культурних і медичних закладів, що забезпечує задоволення потреб жителів громади та підвищення якості їхнього життя.

Важливе значення має і те, що через бюджет реалізується місцева економічна політика. Органи місцевого самоврядування мають можливість формувати стимули для розвитку підприємництва, залучення інвестицій, раціонального використання природних і трудових ресурсів. Таким чином, бюджет стає не лише фінансовим документом, а й дієвим інструментом управління територіальним розвитком, який визначає пріоритети, обсяги та напрями фінансування стратегічних цілей громади.

Бюджет територіальної громади є складним фінансовим інструментом, який має чітко визначену структуру та виконує низку важливих функцій, спрямованих на забезпечення соціально-економічного розвитку території. Його структура визначається Бюджетним кодексом України та відображає систему показників, що характеризують доходи, видатки, кредитування, фінансування та боргові зобов'язання громади.

Проблеми формування бюджету територіальних громад досліджуються широким колом науковців та практиків, таких як Ю. Глущенко [4], О. Дем'янчук, Н. Сахарук [5], С. Дяченко [10] та інші. При цьому варто відзначити, що бюджет кожен автор розглядає як основну категорію, що впливає на ефективність функціонування того чи іншого органу самоврядування.

Формування місцевого бюджету ґрунтується на сукупності принципів, що визначають організаційно-правові та фінансові засади функціонування бюджетної системи України. Ці принципи закріплені у Бюджетному кодексі України та спрямовані на забезпечення прозорості, збалансованості й ефективності використання бюджетних ресурсів територіальних громад.

Одним із ключових принципів є принцип єдності, який означає, що бюджетна система держави є цілісною, побудованою на єдиних правових засадах і базується на спільній бюджетній класифікації, правилах складання та звітності. Єдність забезпечує узгодженість між державним і місцевими бюджетами та створює можливість ефективного міжбюджетного регулювання.

Важливе значення має принцип збалансованості, згідно з яким видатки місцевого бюджету мають відповідати реальним можливостям доходної частини. Це забезпечує фінансову стабільність громади, дозволяє уникати дефіциту та сприяє відповідальному плануванню бюджетних показників.

Особливу роль у системі місцевих фінансів відіграє принцип самостійності, що гарантує органам місцевого самоврядування право самостійно формувати, затверджувати та виконувати свої бюджети в межах визначених законом повноважень. Самостійність означає також закріплення за громадами власних доходних джерел, можливість розпоряджатися коштами відповідно до місцевих потреб і пріоритетів.

Принцип повноти передбачає відображення у місцевому бюджеті всіх доходів і видатків, що належать до компетенції відповідного органу влади. Це забезпечує достовірність фінансової інформації, прозорість руху коштів та підзвітність органів місцевого самоврядування.

Не менш важливим є принцип обґрунтованості, який вимагає, щоб усі показники бюджету базувалися на реалістичних прогнозах соціально-економічного розвитку, статистичних даних і фінансових розрахунках. Лише на основі об'єктивних показників можливо сформувати бюджет, здатний ефективно забезпечувати виконання завдань громади.

Ефективність і результативність бюджетного процесу забезпечуються завдяки принципу, який орієнтує органи місцевого самоврядування на досягнення конкретних соціально-економічних результатів при раціональному використанні коштів. Це означає, що кожна бюджетна програма має бути спрямована на досягнення вимірюваних результатів розвитку громади та підвищення якості життя населення.

Важливе місце серед принципів займає принцип субсидіарності, відповідно до якого повноваження і ресурси мають надаватися тому рівню управління, який найближче до громадян і може найефективніше виконувати відповідні функції. Реалізація цього принципу сприяє підвищенню

доступності та якості публічних послуг, а також зміцненню місцевої ініціативи.

Принцип цільового використання бюджетних коштів забезпечує спрямування фінансових ресурсів лише на ті заходи, для яких вони були передбачені у рішенні про місцевий бюджет. Це підвищує фінансову дисципліну, зменшує ризики нецільових витрат і сприяє контролю за ефективністю використання коштів.

Невід'ємним елементом бюджетного процесу є принцип публічності та прозорості, який означає відкритість усіх стадій бюджетного циклу - від планування до звітування. Інформування громадськості про стан виконання бюджету формує довіру до влади та сприяє підвищенню відповідальності посадових осіб.

Кожен учасник бюджетного процесу повинен нести відповідальність за прийняті рішення, достовірність фінансової інформації та ефективність використання бюджетних коштів, що відображає реалізацію принципу відповідальності.

Таким чином, принципи формування місцевого бюджету становлять методологічну основу організації фінансової діяльності територіальних громад. Їх дотримання забезпечує узгодженість інтересів держави та місцевого самоврядування, підвищує ефективність використання публічних фінансів і сприяє формуванню фінансово стійких та самодостатніх громад.

Структурно бюджет громади поділяється на доходну та видаткову частини, які перебувають у взаємозв'язку і мають забезпечувати фінансову збалансованість. Доходна частина включає всі надходження, що формують фінансову базу громади: власні доходи (місцеві податки та збори, плата за користування майном комунальної власності, адміністративні збори тощо), закріплені доходи (частина загальнодержавних податків, передбачених законодавством), а також офіційні трансферти з державного бюджету у вигляді дотацій, субвенцій і реверсних дотацій. Формування доходів

відображає рівень економічного потенціалу громади та її фінансову самостійність.

Видаткова частина бюджету територіальної громади включає кошти, спрямовані на реалізацію місцевих програм і забезпечення виконання власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Видатки структуруються за функціональною, економічною та програмною класифікаціями, що дозволяє здійснювати ефективне управління бюджетними ресурсами. Основні напрями фінансування охоплюють утримання соціально-культурної сфери, розвиток освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, транспортної інфраструктури, екологічних програм, соціального захисту населення та підтримку місцевого підприємництва. Збалансованість доходів і видатків виступає ключовою умовою самостійності бюджету громади та стабільного функціонування місцевих фінансів.

Бюджет територіальної громади виконує важливі функції, які визначають його економічну сутність і практичне призначення. Його основною функцією є розподільча, що полягає у перерозподілі фінансових ресурсів між різними сферами суспільного життя для забезпечення рівного доступу населення до публічних послуг. Вона дозволяє спрямовувати кошти на пріоритетні напрями розвитку, підтримку соціально незахищених верств населення та стимулювання економічного зростання території.

Не менш важливою є контрольна функція, яка дає змогу здійснювати перевірку цільового та ефективного використання бюджетних коштів, забезпечуючи прозорість і підзвітність фінансової діяльності органів місцевого самоврядування. Через бюджет також реалізується стимулююча функція, що проявляється у створенні фінансових стимулів для розвитку підприємництва, підвищення інвестиційної привабливості громади, впровадження інноваційних підходів до управління ресурсами.

Крім того, бюджет виконує соціальну функцію, яка спрямована на забезпечення належного рівня життя населення, розвиток соціальної інфраструктури, підтримку освіти, культури, медицини та соціального

захисту. Вона є ключовою у формуванні добробуту громади, оскільки забезпечує реалізацію права кожного мешканця на доступ до базових послуг [13, с. 120].

Тому, структура бюджету територіальної громади відображає логіку формування й використання її фінансових ресурсів, а функції визначають напрями впливу цих ресурсів на соціально-економічний розвиток території. Бюджет виступає не лише фінансовим документом, а й інструментом стратегічного управління, який забезпечує збалансованість місцевих фінансів, ефективність розподілу ресурсів і зміцнення фінансової незалежності громади

Отже, бюджет територіальної громади є ключовим елементом системи місцевих фінансів, оскільки через нього реалізується фінансова політика громади, забезпечується виконання її функцій, досягається збалансований розвиток території та підвищується добробут населення. Він виконує роль фінансового механізму, що поєднує економічні інтереси держави, громади та кожного її члена, сприяючи зміцненню фінансової стійкості, підвищенню ефективності використання ресурсів і розширенню можливостей місцевого самоврядування.

1.2. Теоретико-методологічні підходи щодо оцінювання фінансової самостійності громади в системі місцевих фінансів

У сучасних умовах децентралізації влади та реформування системи публічних фінансів України питання оцінювання фінансової самостійності територіальних громад набуло особливої актуальності. Фінансова самостійність громади відображає її спроможність самостійно забезпечувати збалансованість доходів і видатків, ефективно використовувати фінансові ресурси та забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток на місцевому рівні.

Теоретико-методологічні підходи до оцінювання фінансової самостійності ґрунтуються на системному, комплексному та інтеграційному баченні місцевих фінансів як відкритої динамічної системи, що взаємодіє з

державним бюджетом, економічним середовищем і соціальною сферою громади.

Сучасна фінансова наука розглядає фінансову самостійність як інтегральну характеристику фінансового потенціалу громади, яка визначається рівнем її фінансової автономії, збалансованості, незалежності та гнучкості у реагуванні на зовнішні та внутрішні виклики.

У цьому контексті використовуються такі базові теоретичні підходи:

- системний підхід, який трактує фінансову самостійність як результат взаємодії фінансових потоків громади, її доходної та видаткової бази, боргових зобов'язань і міжбюджетних трансфертів;
- ресурсно-функціональний підхід, що оцінює здатність громади генерувати власні доходи, формувати інвестиційні ресурси та забезпечувати ефективність видатків;
- інституційний підхід, у межах якого фінансова самостійність розглядається як похідна від якості управлінських рішень, прозорості фінансових процесів, участі громадян у бюджетному плануванні та розвитку фінансової культури місцевої влади;
- динамічний підхід, який передбачає оцінку не лише поточного стану фінансів громади, а й тенденцій їх зміни у часі - тобто спроможності громади зберігати стабільність у довгостроковій перспективі [21, с. 30].

Методологія оцінювання фінансової самостійності базується на комплексному аналізі системи показників, які відображають структуру, динаміку та ефективність місцевих фінансів. До них належать індикатори фінансової автономії, бюджетної збалансованості, податкової спроможності, боргового навантаження, рівня дотаційності та результативності використання коштів.

У сучасній науковій та практичній площині використовуються декілька методологічних підходів:

- індикаторний підхід, який ґрунтується на розрахунку системи кількісних показників (частка власних доходів у загальному обсязі доходів

бюджету громади, коефіцієнт бюджетної збалансованості, рівень залежності від трансфертів тощо);

- інтегральний підхід, що передбачає створення узагальнюючого індексу фінансової самостійності громади шляхом агрегування кількох показників у єдину оцінку за допомогою нормування та зважування;
- порівняльний підхід, який дає змогу зіставляти фінансові показники громади з середніми значеннями по області чи країні, а також із результатами подібних громад для виявлення сильних і слабких сторін;
- діагностичний підхід, орієнтований на виявлення ризиків втрати фінансової стабільності та формування рекомендацій щодо їх мінімізації [26, с. 120].

В умовах цифровізації публічних фінансів і розширення можливостей аналітики актуальним стає використання SMART-оцінювання, заснованого на інтеграції фінансових, економічних і соціальних даних у єдину інформаційну систему. Використовуються геоінформаційні технології, автоматизовані системи бюджетного моніторингу, онлайн-платформи прозорості бюджету. Зростає роль бенчмаркінгу, коли громади порівнюють свої фінансові результати з найуспішнішими практиками інших територій. Це дає можливість формувати стратегії фінансової стабільності, орієнтовані на підвищення ефективності доходної бази, диверсифікацію джерел фінансування, оптимізацію видатків і стимулювання економічного розвитку.

Сучасна методологія також визнає, що фінансова самостійність громади має багатовимірний характер і залежить не лише від кількісних фінансових параметрів, а й від якісних чинників -управлінської компетентності, наявності стратегічного планування, прозорості фінансових процесів, участі громадськості у прийнятті рішень.

Отож, фінансова самостійність територіальної громади -це здатність місцевого самоврядування забезпечувати збалансований розвиток території, виконувати власні та делеговані повноваження, стабільно фінансувати соціально-економічні потреби населення, незалежно від впливу зовнішніх чи

внутрішніх факторів. Вона є інтегральною характеристикою, що відображає стан місцевих фінансів, рівень ефективності управління бюджетом та спроможність громади до самофінансування.

У науковій і практичній літературі немає єдиного підходу до визначення критеріїв фінансової самостійності територіальних громад, проте більшість дослідників виділяють систему кількісних і якісних показників, які дають змогу оцінити рівень бюджетної спроможності та незалежності громади. До них належать показники дохідності, збалансованості, ефективності видатків, боргового навантаження, інвестиційної активності та фінансової автономії.

Одним із ключових індикаторів фінансової самостійності є обсяг власних доходів місцевого бюджету, що надходять у розпорядження громади без цільового призначення. До них належать місцеві податки і збори, частка податку на доходи фізичних осіб, плата за землю, орендна плата, акцизний податок тощо.

Для оцінки динаміки дохідної бази використовують такі аналітичні показники:

- рівень фінансової самостійності, який визначається як відношення власних доходів до загального обсягу доходів бюджету;
- питома вага податкових надходжень у структурі доходів;
- темп приросту власних доходів порівняно з попередніми роками;
- дохід на одного жителя громади, що характеризує фінансову забезпеченість населення.

Зростання цих показників свідчить про підвищення фінансової спроможності та незалежності громади від зовнішніх джерел фінансування.

Фінансова самостійність неможлива без збалансованого бюджету. Для її оцінювання використовуються такі параметри, як:

- коефіцієнт бюджетного покриття (співвідношення доходів і видатків);
- рівень дефіциту або профіциту бюджету;
- частка міжбюджетних трансфертів у загальних доходах;

- коефіцієнт стабільності бюджету, що характеризує здатність громади підтримувати фінансову рівновагу упродовж кількох років.

Збалансований бюджет, у якому доходи відповідають видаткам, свідчить про належне планування, тоді як високий дефіцит чи надмірна залежність від дотацій може бути ознакою фінансової самостійності.

Ця група показників відображає результативність виконання бюджетних програм і раціональність розподілу коштів. До них належать:

- питома вага капітальних видатків у загальній структурі видатків, що характеризує інвестиційну активність громади;
- частка поточних видатків на утримання апарату управління - як індикатор ефективності адміністративних витрат;
- коефіцієнт бюджетної ефективності, який визначає співвідношення результатів соціально-економічного розвитку до обсягів фінансування.

Оптимальна структура видатків передбачає пріоритет фінансування розвитку, освіти, медицини, інфраструктури над непродуктивними витратами.

Оцінювання фінансової самостійності громади неможливе без аналізу стану її боргових зобов'язань. Основними показниками є:

- рівень боргового навантаження - співвідношення обсягу боргу до власних доходів;
- частка витрат на обслуговування боргу у видатковій частині бюджету;
- коефіцієнт покриття боргу (відношення доходів бюджету до зобов'язань за кредитами та позиками).

Невеликий рівень заборгованості свідчить про фінансову стабільність громади, тоді як перевищення встановлених меж може створювати ризики неплатоспроможності.

Рівень самостійності територіальної громади визначається часткою власних доходів у структурі загального бюджету, а також обсягом міжбюджетних трансфертів (дотацій, субвенцій). Висока частка власних

доходів свідчить про фінансову незалежність і можливість громади самостійно визначати напрями розвитку, тоді як домінування трансфертів з державного бюджету -про залежність від зовнішніх джерел і обмежену фінансову гнучкість.

Показники автономії часто поєднують у коефіцієнт фінансової незалежності громади, який розраховується як частка власних доходів у загальному обсязі ресурсів бюджету.

Для комплексної характеристики стану місцевих фінансів доцільно розраховувати інтегральний індекс фінансової самостійності, що враховує кілька груп показників: дохідність, видаткову ефективність, боргову політику, динаміку трансфертів та бюджетний баланс. Такий підхід дозволяє порівнювати громади між собою і визначати рівень їхньої фінансової спроможності.

Високі значення інтегрального показника вказують на здатність громади самостійно формувати дохідну базу, забезпечувати стабільне фінансування соціально-економічних програм і протистояти зовнішнім фінансовим ризикам.

Отже, система показників фінансової самостійності територіальної громади відображає взаємозв'язок між її ресурсним потенціалом, ефективністю бюджетного управління та здатністю до розвитку. Аналіз цих показників дозволяє визначити сильні та слабкі сторони фінансової політики громади, оцінити ступінь її залежності від державного бюджету та виявити резерви підвищення фінансової автономії. Збалансований розвиток дохідної і видаткової частин, раціональне використання коштів та належний рівень фінансової дисципліни є основними чинниками забезпечення фінансової самостійності територіальних громад в умовах децентралізації.

Аналітична оцінка бюджету територіальної громади розглядається в контексті системи управління місцевими фінансами, оскільки вона дозволяє визначити ефективність формування та використання бюджетних ресурсів, виявити фінансові ризики й оцінити здатність громади забезпечувати

виконання своїх функцій у коротко- та довгостроковій перспективі. Вона ґрунтується на комплексному підході, який передбачає застосування як кількісних, так і якісних методів аналізу з урахуванням специфіки соціально-економічного розвитку території.

Метою аналітичної оцінки бюджету є встановлення рівня збалансованості між доходами і видатками, виявлення тенденцій у динаміці фінансових показників, а також визначення можливостей підвищення фінансової самостійності громади.

Основне завдання полягає у систематизації інформації про фінансові потоки, визначенні закономірностей розвитку бюджетного процесу та розробленні практичних рекомендацій щодо оптимізації структури бюджету.

Аналітична оцінка виступає не лише інструментом контролю за виконанням бюджету, але й засобом стратегічного управління - вона дає можливість передбачати зміни фінансового стану громади, оцінювати наслідки управлінських рішень і забезпечувати підґрунтя для формування ефективної бюджетної політики.

Методологія аналітичної оцінки бюджету територіальної громади базується на системі загальноекономічних, статистичних, фінансових та програмно-цільових методів дослідження. Вона має забезпечити комплексне вивчення бюджету з позицій ресурсного потенціалу, ефективності витрачання коштів і впливу фінансових рішень на соціально-економічний розвиток території.

Серед ключових методичних підходів виділяють такі:

1. Порівняльно-динамічний підхід передбачає аналіз динаміки основних показників бюджету (доходів, видатків, трансфертів, дефіциту) у часовому вимірі - за кілька бюджетних періодів. Це дає змогу виявити тенденції розвитку, сезонні коливання та закономірності формування фінансових ресурсів громади. Особливе значення має порівняння темпів зростання доходів і видатків, що дозволяє визначити ступінь збалансованості бюджету.

2. Структурно-аналітичний підхід дає змогу дослідити співвідношення окремих складових доходів і видатків у загальному обсязі бюджету, визначити їхню питому вагу та роль у формуванні фінансового потенціалу громади. Наприклад, оцінюється частка податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків і зборів, дотацій вирівнювання, капітальних видатків тощо. Зміна структури доходів чи видатків часто свідчить про зміни у фінансовій політиці громади або про вплив зовнішніх факторів (державних рішень, економічної кон'юнктури).

3. Порівняльно-просторовий підхід передбачає зіставлення показників бюджету досліджуваної громади з аналогічними показниками інших територіальних громад або середніми по області чи країні. Це дає змогу оцінити відносний рівень фінансової спроможності, визначити позиції громади серед інших територій, виявити кращі практики бюджетного управління.

4. Індексно-аналітичний підхід використовується для інтегрального вимірювання фінансової самостійності шляхом розрахунку узагальнених індексів -наприклад, індексу фінансової автономії, індексу бюджетної ефективності чи інтегрального індексу фінансової спроможності громади. Такий підхід дозволяє систематизувати численні показники у єдину оцінку, що є зручною для порівнянь і прогнозування.

5. Програмно-цільовий підхід застосовується для оцінки ефективності використання бюджетних коштів за напрямами реалізації місцевих програм. Він передбачає аналіз співвідношення між досягнутими результатами (наприклад, кількістю побудованих об'єктів, підвищенням якості послуг, рівнем охоплення населення) і витратами на їх досягнення. Це дозволяє визначити, наскільки ефективно громада розподіляє фінансові ресурси та чи відповідає структура видатків стратегічним пріоритетам розвитку.

6. Нормативно-аналітичний підхід здійснюється шляхом зіставлення фактичних показників виконання бюджету з установленими нормативами або

плановими значеннями. Такий аналіз дає можливість виявити відхилення, оцінити причини недовиконання чи перевиконання доходної частини бюджету, а також визначити резерви підвищення бюджетної дисципліни [33, с. 110].

Оцінка фінансової спроможності громади є логічним продовженням аналізу бюджету, оскільки вона базується на результатах дослідження дохідного потенціалу, ефективності видатків і рівня фінансової незалежності. Фінансова спроможність визначається як здатність громади забезпечувати належний рівень публічних послуг за рахунок власних ресурсів, не порушуючи фінансової рівноваги.

Методика оцінювання фінансової спроможності включає такі етапи:

1. Збір і систематизація інформації про доходи, видатки, трансферти, боргові зобов'язання громади.
2. Розрахунок показників фінансової самостійності (дохідності, збалансованості, ефективності видатків, боргового навантаження).
3. Нормування та ранжування показників для можливості інтегральної оцінки.
4. Розрахунок інтегрального індексу фінансової спроможності, який відображає узагальнений рівень фінансового потенціалу громади.
5. Порівняльний аналіз із середньорегіональними чи національними значеннями для визначення позиції громади.

У практиці місцевого самоврядування найчастіше застосовується методика Міністерства фінансів України, яка передбачає розрахунок низки показників фінансової спроможності - таких як рівень податкової спроможності, коефіцієнт дотаційності, індекс доходів на одного мешканця тощо. Ці показники використовуються для визначення потреби у базовій або реверсній дотації, а також для оцінки ефективності бюджетного вирівнювання між громадами.

Найбільш результативним є комплексний підхід, що поєднує елементи усіх перелічених методів. Його сутність полягає у системному аналізі бюджету

як єдиного фінансового механізму розвитку громади, із урахуванням не лише бюджетних показників, але й соціально-економічних параметрів: чисельності населення, рівня зайнятості, обсягу інвестицій, ділової активності, податкової бази тощо.

Застосування такого підходу дозволяє:

- оцінити внутрішні резерви зростання доходів;
- виявити неефективні напрями витрачання коштів;
- визначити ступінь залежності громади від міжбюджетних трансфертів;
- сформувані обґрунтовані рекомендації для підвищення фінансової стійкості.

Отже, методичні підходи до аналітичної оцінки бюджету та фінансової спроможності територіальної громади базуються на поєднанні кількісних і якісних методів аналізу, що дозволяють комплексно дослідити стан місцевих фінансів. Їхнє використання забезпечує можливість не лише констатувати фінансовий результат, але й оцінити тенденції розвитку, ефективність управлінських рішень та рівень відповідності фінансової політики стратегічним цілям громади.

Саме системна аналітична оцінка стає основою для розроблення дієвих управлінських рішень, спрямованих на підвищення фінансової стійкості, економічної незалежності та самодостатності територіальної громади в умовах сучасної децентралізації.

Таким чином, сучасні теоретико-методологічні підходи до оцінювання фінансової самостійності територіальної громади базуються на принципах системності, комплексності, прозорості та орієнтації на результат. Вони поєднують традиційні фінансово-економічні методи аналізу з інноваційними цифровими технологіями управління публічними фінансами. Оцінювання фінансової стійкості сьогодні є не лише інструментом контролю, а й засобом стратегічного управління, що дозволяє громадам планувати розвиток, забезпечувати стабільність і підвищувати рівень фінансової самодостатності в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА БЮДЖЕТУ ТА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БІЛОБОЖНИЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Аналіз доходів і видатків бюджету громади: структура, динаміка, тенденції

Бюджет територіальної громади є ключовим інструментом реалізації місцевої фінансової політики, що відображає рівень економічного розвитку, ефективність адміністрування податків та ступінь фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Він виконує не лише розподільчу, а й стимулюючу, контрольну та соціальну функції, визначаючи пріоритети розвитку громади та можливості для реалізації стратегічних цілей.

Для оцінки фінансової спроможності громади особливе значення має системний аналіз її доходів і видатків. Такий аналіз дозволяє дослідити структуру фінансових надходжень і напрямів використання коштів, простежити динаміку основних показників у часі та виявити ключові тенденції, що впливають на формування фінансової бази місцевого самоврядування. Розуміння цих аспектів дає змогу оцінити ефективність бюджетного планування, обґрунтованість витрат, а також рівень інвестиційної привабливості громади.

Особливу увагу слід приділити прикладу Білобожницької сільської територіальної громади, де аналіз доходів і видатків дозволяє визначити не лише поточну фінансову спроможність, а й перспективи розвитку соціальної та економічної інфраструктури, оптимізацію бюджетних видатків та підвищення ефективності використання ресурсів громади [23].

Бюджет Білобожницької сільської територіальної громади є головним фінансовим документом, який відображає обсяги надходжень та напрямки використання коштів на забезпечення соціально-економічного розвитку громади, виконання програм, утримання установ та реалізацію повноважень місцевого самоврядування.

У табл. 2.1 наведено основні показники доходів і видатків бюджету громади за 2021–2025 роки. Дані свідчать про динаміку бюджетних процесів, рівень збалансованості бюджету та ефективність використання фінансових ресурсів.

Таблиця 2.1

Доходи і видатки бюджету Білобожницької громади за 2021–2025 роки

Рік	Доходи, млн грн	Видатки, млн грн
2021	83,0	82,2
2022	123,2	102,9
2023	119,7	140,3
2024	98,3	97,8
2025 (9 міс.)	95,5	80,7

Джерело: [7]

У 2021 році доходи громади становили 83,0 млн грн, а видатки -82,2 млн грн, що свідчить про майже збалансований бюджет. У 2022 році відбулося суттєве зростання доходів до 123,2 млн грн, при видатках 102,9 млн грн, що дозволило забезпечити профіцит бюджету. У 2023 році доходи дещо зменшилися до 119,7 млн грн, тоді як видатки зросли до 140,3 млн грн, що призвело до утворення дефіциту бюджету. У 2024 році обсяги доходів і видатків знизилися та практично зрівнялися - 98,3 млн грн доходів і 97,8 млн грн видатків, що вказує на більш збалансовану фінансову політику.

За 9 місяців 2025 року до бюджету надійшло 95,5 млн грн доходів, при здійснених видатках на 80,7 млн грн, що становить значну частину річного плану і свідчить про належний рівень виконання бюджету впродовж звітного періоду. Загалом, аналіз показує певні коливання обсягів доходів і видатків громади, що зумовлені економічними умовами, зміною міжбюджетних трансфертів та реалізацією пріоритетних напрямів місцевого розвитку.

Таблиця 2.2.

Структура доходів і видатків бюджету Білобожницької сільської територіальної громади за 2021 рік

Показник	Сума, млн грн	Частка, %
ДОХОДИ РАЗОМ	83,0	100,00
Податкові надходження	32,0	38,57
Неподаткові надходження	2,2	2,76
Доходи від операцій з капіталом	0,0	0,05
Офіційні трансферти	48,7	58,62
ВИДАТКИ РАЗОМ	82,2	100,00
Загальнодержавні функції	12,4	15,15
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,0	0,01
Економічна діяльність	3,0	3,69
Житлово-комунальне господарство	2,8	3,43
Охорона здоров'я	1,0	1,29
Духовний та фізичний розвиток	3,7	4,59
Освіта	56,4	68,69
Соціальний захист та соціальне забезпечення	2,5	3,15

Джерело: [7]

Загальний обсяг доходів у 2021 році становив 83,0 млн грн. Найвагомішу частку займають офіційні трансферти з державного бюджету, обсяг яких становив 48,7 млн грн або 58,62% загальної суми. Такий показник свідчить про значну залежність громади від зовнішнього фінансування. Податкові надходження сформували 32,0 млн грн, що становить 38,57% доходів, і відображають рівень економічної активності та платоспроможності населення й місцевого бізнесу. Неподаткові надходження були незначними і становили лише 2,2 млн грн (2,76%). Доходи від операцій з капіталом були майже відсутні, що вказує на незначну активність щодо продажу або відчуження комунального майна.

Видаткова частина бюджету у 2021 році становила 82,2 млн грн. Найбільша частка видатків припала на сферу освіти – 56,4 млн грн або 68,69% загального обсягу, що пояснюється утриманням мережі закладів освіти та

виконанням державних стандартів у цій галузі. Значну частину становили й видатки на загальнодержавні функції – 12,4 млн грн, що дорівнює 15,15% і охоплює фінансування діяльності органів місцевого самоврядування та адміністративних установ. Меншу частку в структурі видатків складають такі напрями, як духовний і фізичний розвиток (3,7 млн грн), економічна діяльність (3,0 млн грн), житлово-комунальне господарство (2,8 млн грн) і соціальний захист (2,5 млн грн). Витрати на охорону здоров'я були мінімальними і становили лише 1,0 млн грн, що пов'язано з діючою системою фінансування медичних послуг через НСЗУ. Видатки на забезпечення громадського порядку практично були відсутні.

Таким чином, структура доходів і видатків бюджету громади у 2021 році характеризується високою залежністю від державних трансфертів, значною часткою витрат на освіту та обмеженими можливостями щодо фінансування інших сфер місцевого розвитку.

Таблиця 2.3.

Структура доходів і видатків бюджету Білобожницької сільської територіальної громади за 2022 рік

Показник	Сума, млн грн	Частка, %
ДОХОДИ РАЗОМ	123,2	100,00
Податкові надходження	79,1	64,18
Неподаткові надходження	1,6	1,31
Офіційні трансферти	42,5	34,51
ВИДАТКИ РАЗОМ	102,9	100,00
Загальнодержавні функції	17,9	17,43
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,9	0,94
Економічна діяльність	2,8	2,74
Житлово-комунальне господарство	18,9	18,44
Охорона здоров'я	3,7	3,66
Духовний та фізичний розвиток	5,0	4,91
Освіта	49,4	48,07
Соціальний захист та соціальне забезпечення	3,9	3,80

Джерело: [7]

У 2022 році бюджет Білобожницької сільської територіальної громади характеризувався збільшенням як доходів, так і видатків порівняно з попереднім роком. Загальний обсяг доходів становив 123,2 млн грн, що свідчить про зростання фінансових можливостей громади попри складні умови воєнного часу. Структура доходів демонструє суттєве посилення ролі власних надходжень: податкові надходження сформували 79,1 млн грн, або 64,18% загальної суми. Це означає, що громада стала менш залежною від зовнішніх джерел і змогла мобілізувати значно більше власних фінансових ресурсів порівняно з 2021 роком. Неподаткові надходження залишалися незначними та становили лише 1,6 млн грн (1,31%). Обсяг офіційних трансфертів був достатньо вагомим - 42,5 млн грн, або 34,51%, але їх частка зменшилася, що свідчить про поступове зміцнення самостійності бюджету.

Видаткова частина бюджету у 2022 році становила 102,9 млн грн. Найбільшою статтею традиційно залишалася сфера освіти, на яку було спрямовано 49,4 млн грн, або 48,07% усіх видатків. Попри зменшення частки порівняно з попереднім роком, освіта продовжує бути головним напрямом фінансування. Значні ресурси було виділено на житлово-комунальне господарство - 18,9 млн грн (18,44%), що може свідчити про активізацію робіт у сфері благоустрою, інфраструктури та забезпечення життєдіяльності громади в умовах воєнних ризиків. Видатки на загальнодержавні функції становили 17,9 млн грн, або 17,43%, що відображає витрати на управлінський апарат та забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування.

Решта сфер отримала порівняно менші, але важливі для громади ресурси. На духовний та фізичний розвиток було спрямовано 5,0 млн грн (4,91%), на охорону здоров'я - 3,7 млн грн (3,66%), на соціальний захист - 3,9 млн грн (3,80%). Видатки на громадський порядок і безпеку становили 0,9 млн грн, що дорівнює 0,94% загального обсягу та свідчить про підтримку відповідних структур на базовому рівні. Видатки на економічну діяльність склали 2,8 млн грн (2,74%), що відображає реалізацію окремих програм розвитку або підтримки інфраструктурних об'єктів.

У цілому структура доходів і видатків бюджету громади за 2022 рік демонструє зміцнення власної дохідної бази, збалансованість видатків і переорієнтацію фінансових ресурсів на ключові для громади сфери - освіту, житлово-комунальне господарство та управлінські функції.

Таблиця 2.4.

Структура доходів і видатків бюджету Білобожницької сільської територіальної громади за 2023 рік

Показник	Сума, млн грн	Частка, %
ДОХОДИ – РАЗОМ	119,7	100,00
Податкові надходження	84,3	70,44
Неподаткові надходження	3,4	2,90
Доходи від операцій з капіталом	0,5	0,44
Офіційні трансферти	31,4	26,23
ВИДАТКИ – РАЗОМ	140,3	100,00
Загальнодержавні функції	16,6	11,85
Громадський порядок, безпека та судова влада	4,0	2,86
Економічна діяльність	37,0	26,39
Житлово-комунальне господарство	8,6	6,17
Охорона здоров'я	3,9	2,79
Духовний та фізичний розвиток	9,0	6,42
Освіта	54,6	38,93
Соціальний захист та соціальне забезпечення	6,4	4,58

Джерело: [7]

У 2023 році бюджет Білобожницької сільської територіальної громади продемонстрував зміни як у структурі доходів, так і у пріоритетах видатків. Загальний обсяг доходів становив 119,7 млн грн. Основним джерелом формування бюджету стали податкові надходження, які досягли 84,3 млн грн, або 70,44%. Це свідчить про подальше зміцнення власної дохідної бази громади та зростання її фінансової самостійності. Неподаткові надходження становили 3,4 млн грн (2,90%), а доходи від операцій з капіталом - 0,5 млн грн (0,44%), що хоч і не є значними, однак демонструють певне пожвавлення

діяльності у сфері комунального майна та земельних ресурсів. Офіційні трансферти з державного бюджету забезпечили 31,4 млн грн, що становить 26,23% загальних доходів, і продовжували відігравати важливу роль у забезпеченні виконання делегованих повноважень та підтримці соціальних програм.

Видаткова частина бюджету у 2023 році суттєво перевищила доходи та склала 140,3 млн грн, що може свідчити про залучення залишків коштів або використання додаткових джерел фінансування. Найбільшою статтею видатків залишалася освіта, на яку було спрямовано 54,6 млн грн, або 38,93% усіх витрат. Водночас у 2023 році помітно зросла частка видатків на економічну діяльність, що становила 37,0 млн грн (26,39%). Такий значний обсяг може бути пов'язаний з реалізацією інфраструктурних проєктів, ремонтом доріг, розвитком комунальних підприємств або заходами, спрямованими на підвищення економічної самостійності громади.

Значні ресурси було також спрямовано на житлово-комунальне господарство - 8,6 млн грн (6,17%), духовний та фізичний розвиток - 9,0 млн грн (6,42%), а також на соціальний захист населення, який отримав 6,4 млн грн (4,58%). Видатки на загальнодержавні функції становили 16,6 млн грн (11,85%) і забезпечували роботу органів місцевого самоврядування та адміністративних служб. Підтримка громадського порядку та безпеки була профінансована у розмірі 4,0 млн грн (2,86%), а охорона здоров'я отримала 3,9 млн грн (2,79%), що вказує на стабільну, хоча й порівняно невелику, увагу до цієї сфери.

Загалом структура бюджету громади за 2023 рік свідчить про зростання фінансової самостійності завдяки збільшенню частки податкових доходів, а також про переорієнтацію видаткових ресурсів на розвиток економічної інфраструктури, що може бути наслідком стратегічних рішень щодо підвищення конкурентоспроможності та самостійності громади в умовах триваючих викликів.

Таблиця 2.5.

Структура доходів і видатків бюджету Білобожницької сільської територіальної громади за 2024 рік

Показник	Сума, млн грн	Частка, %
ДОХОДИ – РАЗОМ	98,3	100,00
Податкові надходження	52,7	53,61
Неподаткові надходження	4,2	4,35
Доходи від операцій з капіталом	0,3	0,38
Офіційні трансферти	40,9	41,65
ВИДАТКИ – РАЗОМ	97,8	100,00
Загальнодержавні функції	16,5	16,87
Громадський порядок, безпека та судова влада	1,9	2,00
Економічна діяльність	0,8	0,83
Житлово-комунальне господарство	4,9	5,08
Охорона здоров'я	2,8	2,86
Духовний та фізичний розвиток	5,2	5,40
Освіта	60,6	62,01
Соціальний захист та соціальне забезпечення	4,8	4,94

Джерело: [7]

У 2024 році бюджет Білобожницької сільської територіальної громади характеризувався помірним зменшенням обсягів доходів порівняно з попереднім роком, що частково відображає вплив економічної нестабільності та загальних фінансових умов у країні. Загальна сума доходів становила 98,3 млн грн. Основну частину продовжували формувати податкові надходження у розмірі 52,7 млн грн, що становить 53,61% усіх доходів. Попри зниження абсолютних показників, податкова база залишається ключовим джерелом фінансового забезпечення громади. Неподаткові надходження склали 4,2 млн грн (4,35%), відзначаючи певне збільшення порівняно з минулими роками. Доходи від операцій з капіталом становили 0,3 млн грн (0,38%) і залишалися незначною складовою бюджету. Офіційні трансферти з державного та обласного бюджетів забезпечили 40,9 млн грн, або 41,65% доходів, що

продовжує свідчити про важливість державної підтримки для забезпечення стабільності місцевих фінансів.

Видатки бюджету громади у 2024 році становили 97,8 млн грн, що є майже рівним дохідній частині. Найбільшою статтею видатків зберігалася освіта -60,6 млн грн, або 62,01% загального обсягу. Така структура підтверджує традиційну вагому роль освітньої сфери у фінансуванні місцевих громад, а також значні витрати на утримання освітньої інфраструктури та забезпечення освітнього процесу. Вагомою була і частка видатків на загальнодержавні функції - 16,5 млн грн (16,87%), що охоплює витрати на управлінську діяльність і забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування.

У 2024 році спостерігалось помітне збільшення фінансування у сфері духовного та фізичного розвитку, яка отримала 5,2 млн грн (5,40%). Видатки на житлово-комунальне господарство становили 4,9 млн грн (5,08%), що вказує на стабільну увагу до питань благоустрою та комунальної інфраструктури. На соціальний захист та соціальне забезпечення спрямовано 4,8 млн грн (4,94%), що є важливим у контексті підтримки вразливих категорій населення. Видатки на охорону здоров'я становили 2,8 млн грн (2,86%), забезпечуючи базові потреби первинної медичної допомоги. Порівняно незначними залишилися видатки на громадський порядок і безпеку - 1,9 млн грн (2,00%) та економічну діяльність -0,8 млн грн (0,83%).

Загалом структура бюджету громади у 2024 році демонструє збереження ключових пріоритетів, серед яких домінують фінансування освіти та забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. Водночас помітне зростання видатків на сферу культури й спорту свідчить про намір громади підтримувати соціальний розвиток, навіть за умов обмежених фінансових ресурсів.

Таблиця 2.6.

Структура доходів і видатків бюджету Білобожницької сільської територіальної громади за 9 місяців 2025 року

Показник	Сума, млн грн	Частка, %
ДОХОДИ – РАЗОМ	95,5	100,00
Податкові надходження	45,7	47,86
Неподаткові надходження	2,3	2,50
Доходи від операцій з капіталом	8,7	9,14
Офіційні трансферти	38,7	40,50
Показник	Сума, млн грн	Частка, %
ВИДАТКИ – РАЗОМ	80,7	100,00
Загальнодержавні функції	18,1	22,50
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,9	1,22
Економічна діяльність	0,2	0,32
Житлово-комунальне господарство	4,8	6,04
Охорона здоров'я	1,6	1,98
Духовний та фізичний розвиток	4,1	5,17
Освіта	46,7	57,86
Соціальний захист та соціальне забезпечення	3,9	4,90

Джерело: [7]

За підсумками дев'яти місяців 2025 року бюджет Білобожницької сільської територіальної громади демонструє стабільність у формуванні доходів та стриману динаміку видатків. Загальний обсяг доходів становив 95,5 млн грн. Податкові надходження залишаються базовим джерелом доходів бюджету: вони склали 45,7 млн грн, що становить 47,86% від загальної суми. Частка неподаткових надходжень була невеликою - 2,3 млн грн (2,50%), що є типовим для місцевих бюджетів. Водночас значно зросли доходи від операцій з капіталом, які досягли 8,7 млн грн, або 9,14% доходів, що може свідчити про активізацію операцій із земельними ділянками, комунальним майном чи участь громади в інвестиційних процесах. Офіційні трансферти становили 38,7 млн грн (40,50%) і продовжують відігравати вагомий роль у забезпеченні виконання соціальних функцій та фінансуванні делегованих повноважень.

Видаткова частина бюджету за дев'ять місяців 2025 року склала 80,7 млн грн, що є нижчим за рівень доходів і свідчить про можливість формування профіциту або акумулювання певних бюджетних залишків. Найбільша частина коштів була спрямована на освіту - 46,7 млн грн, або 57,86% усіх видатків, що вкотре підтверджує пріоритетність цієї сфери для громади. Другою за значенням статтею стали загальнодержавні функції, на які виділено 18,1 млн грн (22,50%), що забезпечує стабільне функціонування органів місцевого самоврядування та адміністративної інфраструктури.

Видатки на житлово-комунальне господарство становили 4,8 млн грн (6,04%), відображаючи роботи з благоустрою та підтримки комунальної інфраструктури. На духовний і фізичний розвиток було спрямовано 4,1 млн грн (5,17%), що свідчить про продовження уваги до сфери культури й спорту. Фінансування соціального захисту досягло 3,9 млн грн (4,90%), забезпечуючи підтримку найбільш уразливих груп населення. Витрати на охорону здоров'я становили 1,6 млн грн (1,98%), що відповідає стабільному фінансуванню первинної медичної допомоги. Натомість видатки на громадський порядок і безпеку залишаються відносно низькими - 0,9 млн грн (1,22%), а на економічну діяльність спрямовано лише 0,2 млн грн (0,32%), що може свідчити про обмеження інвестицій у розвиток економічної інфраструктури впродовж звітнього періоду.

У цілому структура бюджету громади за 9 місяців 2025 року засвідчує збереження традиційних пріоритетів, зокрема значного фінансування освіти та стабільної підтримки управлінських функцій, а також демонструє збалансовану фінансову політику за умов помірних доходів та контрольованих видатків.

Отже, аналіз доходів і видатків бюджету Білобожницької територіальної громади вказує на позитивні зрушення у фінансовій сфері. Зростання власних доходів, перевиконання планових показників, раціональне використання ресурсів і збалансованість бюджету свідчать про зміцнення фінансової спроможності громади. Порівняння з тенденціями по Україні

підтверджує, що громада розвивається у руслі загальнодержавних процесів децентралізації, поступово зменшуючи залежність від трансфертів і формуючи власну економічну основу розвитку. Разом із тим, для підвищення фінансової самостійності важливо активізувати роботу зі збільшення капітальних інвестицій, вдосконалення податкового адміністрування та підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

2.2. Оцінка фінансової самостійності громади на основі показників бюджетного забезпечення

Фінансова самостійність Білобожницької сільської територіальної громади в період 2021 року та дев'ять місяців 2025 року формувалася під впливом значних соціально-економічних змін, спричинених як внутрішніми процесами в громаді, так і загальнодержавними викликами, включаючи воєнні події, коливання ділової активності та зміни в бюджетному законодавстві. Аналіз динаміки доходів і видатків, а також їхньої структури, дає змогу оцінити рівень самодостатності бюджету, його стабільність та здатність громади забезпечувати виконання своїх функцій.

У 2021 році громада мала досить низький рівень фінансової самостійності, оскільки власні доходи формували лише трохи більше третини загального обсягу бюджетних ресурсів, а понад половину доходів становили державні трансферти. Така структура створювала значну залежність від рішень центральної влади та робила місцевий бюджет вразливим до змін фінансової політики. Натомість у 2022 році ситуація суттєво покращилася: доходи зросли майже на 40 млн грн, а частка податкових надходжень перевищила 64%. Це свідчило про посилення податкової бази та зростання спроможності громади самостійно забезпечувати власні потреби.

Позитивна тенденція продовжилась у 2023 році, коли громада досягла найвищого рівня фінансової автономії за весь період спостереження: майже 71% доходів складали податкові надходження, тоді як залежність від

трансфертів була мінімальною. Це означало, що громада змогла мобілізувати свої внутрішні ресурси, що є ключовим показником фінансової стійкості.

Проте у 2024 році відбулося часткове послаблення цієї тенденції. Доходи громади зменшилися, а частка податкових надходжень впала до 53,61%, що вказує на зменшення фінансової автономії. Ймовірними причинами такого зниження могли бути економічний спад, скорочення ділової активності або зниження зайнятості населення. Одночасно збільшилася частка офіційних трансфертів, що знову підвищило рівень залежності бюджету від зовнішнього фінансування.

За дев'ять місяців 2025 року доходи громади були відносно високими для неповного періоду, проте структура цих доходів засвідчує нові ризики: частка податкових надходжень становила лише 47,86%, а залежність від трансфертів зросла до понад 40%. Це свідчить про певну фінансову вразливість: хоча бюджет отримує достатній обсяг надходжень, його стабільність дедалі більше залежить від зовнішніх джерел, а не від внутрішньої податкової бази.

Структура видатків громади протягом усього досліджуваного періоду зберігала сталий характер із домінуванням витрат на освіту, які становили від половини до двох третин усіх бюджетних видатків. Це характерно для більшості територіальних громад, адже освітня сфера потребує великих ресурсів для утримання шкільної інфраструктури, заробітних плат педагогічним працівникам та забезпечення навчального процесу. Хоча такий розподіл свідчить про орієнтацію громади на соціальну сферу, він водночас обмежує можливості фінансування інших напрямів розвитку, зокрема економічної діяльності та комунальної інфраструктури.

Варто відзначити, що у 2023 році громада здійснила значні інвестиції у сферу економічної діяльності, що могло бути спрямовано на розбудову інфраструктури або підтримку місцевого бізнесу. Однак уже у 2024 та 2025 роках такі видатки різко скоротилися, що свідчить про звуження інвестиційних можливостей громади.

У 2025 році видатки були нижчими за доходи, що створює потенційну можливість формування профіциту. Це може свідчити про раціональне використання бюджетних коштів, зокрема за рахунок стримування видатків в умовах нестабільної економічної ситуації. Водночас зменшення інвестицій у розвиток може мати довгострокові негативні наслідки, оскільки громада потребує ресурсів для модернізації інфраструктури та підтримки місцевої економіки.

Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що фінансова самостійність Білобожницької громади протягом 2021–9 місяців 2025 років залишається на середньому рівні. Громада здатна забезпечувати стабільне функціонування ключових сфер, проте її фінансова автономія зазнає коливань і значною мірою залежить від зовнішнього бюджетного фінансування. Періоди підвищення податкової спроможності у 2022–2023 роках свідчать про потенціал громади до самозабезпечення, однак тенденції 2024–2025 років демонструють, що цей потенціал не є сталим.

Для покращення фінансової самостійності громаді важливо розширювати місцеву економічну базу, підвищувати ефективність управління комунальними ресурсами та збалансувати видаткову політику таким чином, щоб забезпечити як поточні потреби, так і довгостроковий розвиток території.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

3.1. Проблеми формування та використання бюджетних ресурсів громади

У сучасних умовах децентралізації влади та бюджетної реформи формування й ефективне використання бюджетних ресурсів територіальних громад набуває особливої актуальності. Незважаючи на розширення фінансової автономії місцевого самоврядування, існує низка проблем, які обмежують спроможність громад забезпечувати стійкий соціально-економічний розвиток.

Однією з ключових проблем є недостатня дохідна база місцевих бюджетів. Власні доходи громад, зокрема податок на майно, єдині податки та місцеві збори, часто не забезпечують потреби у фінансуванні базових видатків. Це зумовлено як нерівномірністю економічного розвитку територій, так і слабким інвестиційним потенціалом значної частини громад. Залежність від міжбюджетних трансфертів, особливо дотацій вирівнювання, знижує фінансову самостійність органів місцевого самоврядування.

Не менш важливою проблемою є неефективність структури видатків бюджету громади. Значна частка коштів спрямовується на поточні потреби, що обмежує можливості реалізації капітальних інвестиційних програм. Нерідко фінансування має нецільовий або нераціональний характер через низьку якість бюджетного планування, відсутність системного моніторингу результативності бюджетних програм та недостатній рівень фінансової дисципліни.

Додатковими чинниками, що ускладнюють процес формування та використання бюджетних ресурсів, є недосконалість податкового адміністрування, високий рівень тінізації місцевої економіки, а також обмеженість фінансових інструментів залучення додаткових доходів. У

багатьох громадах відсутня стратегія розвитку, орієнтована на зміцнення дохідної бази через розвиток підприємництва, розширення податкової бази та ефективне управління комунальним майном.

Крім того, інституційна слабкість органів місцевого самоврядування проявляється у недостатній професійній підготовці кадрів фінансових підрозділів, низькому рівні аналітичної культури управління бюджетом та слабкому використанні сучасних цифрових інструментів у бюджетному процесі.

У процесі реалізації реформи децентралізації та становлення фінансової самостійності місцевого самоврядування в Україні особливої актуальності набуває питання формування та ефективного використання бюджетних ресурсів територіальних громад. Саме бюджетні ресурси виступають основою соціально-економічного розвитку, забезпечуючи виконання повноважень органів місцевої влади та задоволення потреб населення. Проте на сучасному етапі існує низка проблем, що істотно обмежують можливості громад щодо забезпечення фінансової стійкості та збалансованого розвитку.

Найпоширенішою проблемою є недостатність власних фінансових ресурсів, що зумовлено низьким рівнем економічної активності на місцях, обмеженими можливостями формування податкової бази, а також нерівномірністю соціально-економічного розвитку територій. Значна частина доходів місцевих бюджетів формується за рахунок міжбюджетних трансфертів, що створює залежність громад від державного бюджету та знижує мотивацію до активного пошуку додаткових джерел надходжень.

Суттєвою проблемою є дисбаланс між доходами та видатками місцевих бюджетів. У більшості випадків поточні видатки переважають над капітальними, що свідчить про орієнтацію громад переважно на утримання соціальної інфраструктури, а не на розвиток. Нерідко бюджетні кошти використовуються неефективно через відсутність стратегічного планування, низьку якість програмно-цільового методу, слабкий контроль за результативністю використання бюджетних асигнувань.

Також спостерігається недосконалість механізмів адміністрування місцевих податків і зборів, що призводить до втрат потенційних доходів. Проблеми в системі податкового контролю, недостатня прозорість діяльності суб'єктів господарювання, тіньова зайнятість та ухилення від оподаткування суттєво знижують податкові надходження до місцевих бюджетів.

Додатковим чинником, який стримує розвиток фінансової самостійності громад, є недостатній рівень управління комунальною власністю. Часто майно використовується неефективно, орендна плата не відповідає ринковим умовам, а продаж або приватизація об'єктів комунальної власності здійснюється без належного економічного обґрунтування. Відсутність дієвого фінансового менеджменту призводить до втрати потенційних джерел доходів.

Варто відзначити і низький рівень фінансової грамотності та аналітичної спроможності місцевих управлінських структур. Недостатній кадровий потенціал фінансових відділів, обмежені навички стратегічного планування, брак сучасних інформаційно-аналітичних систем управління бюджетом ускладнюють прийняття обґрунтованих фінансових рішень.

Серед інших проблем – відсутність системного моніторингу ефективності використання бюджетних коштів, низький рівень громадського контролю, а також обмеженість доступу громад до альтернативних фінансових інструментів (місцеві запозичення, муніципальні облігації, державно-приватне партнерство тощо). Відсутність практики залучення позабюджетних ресурсів обмежує інвестиційну активність територій та уповільнює модернізацію інфраструктури.

Отже, проблеми формування та використання бюджетних ресурсів територіальних громад мають комплексний характер і пов'язані як із внутрішніми чинниками - неефективною структурою доходів і видатків, слабким управлінням, кадровими та організаційними недоліками, -так і з зовнішніми, такими як недосконалість законодавчої бази, нерівномірність міжбюджетних відносин та нестабільність економічного середовища. Подолання цих проблем потребує системних рішень, спрямованих на

посилення фінансової спроможності громад, удосконалення механізмів бюджетного планування, впровадження інноваційних підходів до управління фінансовими ресурсами та забезпечення прозорості й підзвітності бюджетного процесу.

Узагальнюючи, слід зазначити, що в умовах воєнного стану проблеми формування та використання бюджетних ресурсів територіальних громад загострюються та набувають нових масштабів. Зменшення економічної активності, руйнування виробничої інфраструктури, скорочення податкових надходжень і зростання потреб у соціальній підтримці населення призводять до суттєвого дисбалансу місцевих бюджетів. Значна частина фінансових ресурсів спрямовується на забезпечення обороноздатності, гуманітарних програм та ліквідацію наслідків воєнних дій, що обмежує можливості розвитку громад і реалізації інвестиційних проєктів.

Крім того, воєнний стан ускладнює виконання бюджетного плану через нестабільність надходжень, порушення логістичних ланцюгів та зростання інфляційного тиску. Залежність місцевих бюджетів від державних дотацій та субвенцій підвищується, що послаблює фінансову автономію органів місцевого самоврядування. Водночас актуалізується потреба у підвищенні ефективності управління наявними ресурсами, впровадженні кризового фінансового менеджменту, цифрових інструментів контролю та прозорості використання коштів.

Таким чином, у період воєнного стану головним завданням територіальних громад стає не лише забезпечення стабільного функціонування бюджетної системи, а й адаптація до нових соціально-економічних умов, пошук альтернативних джерел фінансування та зміцнення фінансової стійкості на основі ефективного управління обмеженими ресурсами.

3.2. Пропозиції щодо зміцнення фінансової самостійності та підвищення ефективності бюджету громади

Ефективне використання бюджетних ресурсів є ключовим чинником забезпечення фінансової стабільності територіальної громади, підвищення якості надання публічних послуг та досягнення соціально-економічного розвитку на місцевому рівні. В умовах обмеженості фінансових ресурсів і зростання потреб населення особливого значення набувають підходи, спрямовані на раціоналізацію бюджетних витрат, підвищення прозорості фінансових процесів та впровадження сучасних інструментів фінансового менеджменту.

Першочерговим напрямом є оптимізація структури доходів та видатків бюджету громади, що передбачає посилення власної дохідної бази за рахунок ефективного адміністрування місцевих податків і зборів, удосконалення системи орендних відносин, залучення інвестицій і грантових ресурсів. Важливим також є підвищення фінансової самостійності громади шляхом розширення можливостей для формування спеціальних фондів розвитку та впровадження механізмів державно-приватного партнерства.

З метою забезпечення цільового та результативного використання бюджетних коштів доцільно запровадити програмно-цільовий метод бюджетування, який орієнтує фінансові рішення не лише на обсяг видатків, а й на досягнення конкретних результатів соціально-економічного характеру. Такий підхід дозволяє здійснювати постійний моніторинг ефективності реалізації бюджетних програм, своєчасно коригувати їх фінансування та підвищувати відповідальність розпорядників коштів.

Значну роль у підвищенні ефективності використання бюджетних ресурсів відіграє цифровізація бюджетного процесу, яка сприяє прозорості, підзвітності та зниженню корупційних ризиків. Використання сучасних інформаційно-аналітичних систем у сфері фінансів громади дозволяє здійснювати оперативний контроль за витратами, прогнозувати надходження і забезпечувати ефективне управління фінансовими потоками.

У контексті воєнного стану та післявоєнного відновлення актуальним стає переорієнтація бюджетної політики на забезпечення економічної стійкості, розвиток критичної інфраструктури, підтримку малого і середнього бізнесу, а також підвищення соціальної захищеності населення. Для цього доцільно розробити антикризові фінансові стратегії, що базуються на принципах гнучкості, пріоритетності та ефективного розподілу ресурсів.

Формування стійкої дохідної бази є фундаментом фінансової самостійності територіальної громади та її здатності забезпечувати належний рівень соціально-економічного розвитку. У сучасних умовах, коли громади функціонують у складному середовищі воєнних викликів, економічної нестабільності та обмеженості фінансових ресурсів, особливої актуальності набуває пошук внутрішніх і зовнішніх резервів збільшення доходів місцевих бюджетів.

Одним із пріоритетних напрямів зміцнення дохідної бази є підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів. Це включає розширення податкової бази шляхом легалізації підприємницької діяльності, удосконалення земельного обліку, забезпечення справедливої оцінки майна та підвищення рівня податкової дисципліни. Важливим резервом є цифровізація податкового адміністрування, яка дозволяє здійснювати автоматизований контроль за надходженнями і зменшувати втрати бюджету через ухилення від сплати податків [5, с. 50].

Другим важливим резервом виступає ефективне управління комунальною власністю. Оптимізація використання майнових ресурсів громади -через оренду, концесію або продаж надлишкового майна -дає змогу формувати додаткові надходження до бюджету розвитку. Раціональне використання земельних ресурсів, зокрема створення прозорого ринку оренди земель та актуалізація нормативно-грошової оцінки, може суттєво збільшити доходи громади.

Суттєвим джерелом наповнення бюджету є залучення інвестицій, грантових коштів і міжмуніципальної співпраці. Створення сприятливого

інвестиційного клімату, підтримка підприємницьких ініціатив та реалізація проєктів публічно-приватного партнерства сприяють економічному зростанню, формуванню нових робочих місць і, відповідно, збільшенню податкових надходжень.

В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення особливе значення має активація внутрішнього потенціалу громади -розвиток місцевого бізнесу, переробної промисловості, аграрного сектору та туризму. Використання природно-ресурсного потенціалу, розширення екологічних та соціальних проєктів також можуть стати дієвими інструментами підвищення дохідності місцевого бюджету.

Водночас важливо підвищувати фінансову грамотність керівництва громади та прозорість бюджетних процесів, адже ефективне управління доходами потребує стратегічного планування, чіткої системи моніторингу і результативного контролю.

Важливою ланкою удосконалення системи фінансового планування є одним із ключових напрямів зміцнення фінансової спроможності територіальних громад і підвищення результативності використання бюджетних ресурсів. Ефективне фінансове планування забезпечує раціональний розподіл коштів, узгоджує бюджетні пріоритети з потребами громади та сприяє досягненню стратегічних цілей місцевого розвитку.

У сучасних умовах воєнного стану та економічної нестабільності традиційні підходи до планування потребують суттєвої модернізації. Насамперед, важливим завданням є перехід від ресурсно-орієнтованої до результатно-орієнтованої моделі фінансового планування, яка базується на принципах ефективності, прозорості та підзвітності. Такий підхід передбачає не лише визначення обсягів фінансування, а й оцінку соціально-економічного ефекту від реалізації бюджетних програм.

Одним із ефективних інструментів удосконалення системи фінансового планування є впровадження програмно-цільового методу бюджетування, який дозволяє пов'язати бюджетні витрати з досягненням конкретних результатів, а

також забезпечує системний контроль за ефективністю використання коштів. Реалізація цього методу потребує якісного інформаційно-аналітичного забезпечення, чіткої системи показників ефективності та регулярного моніторингу виконання програм [10, с. 65].

Важливою складовою сучасного фінансового планування є цифровізація бюджетного процесу, що передбачає використання електронних систем прогнозування, аналітики та звітності. Автоматизація процесів планування сприяє підвищенню оперативності ухвалення управлінських рішень, зменшенню ризиків помилок і підвищенню рівня відкритості бюджетної інформації для громадськості.

Значного значення набуває також інтеграція стратегічного та середньострокового планування, що дозволяє узгоджувати короткострокові фінансові рішення з довгостроковими цілями розвитку громади. Такий підхід забезпечує стабільність фінансової політики, передбачуваність бюджетних процесів і підвищує інвестиційну привабливість території.

Особливої уваги потребує підвищення професійного рівня фахівців у сфері місцевих фінансів, які здійснюють планування, прогнозування та аналіз бюджетних показників. Постійне вдосконалення компетенцій у сфері фінансового менеджменту, аналітики даних і управління ризиками є передумовою ефективного управління бюджетом громади.

Моніторинг бюджетної стійкості є важливою складовою системи управління місцевими фінансами, яка забезпечує своєчасне виявлення тенденцій, ризиків та диспропорцій у функціонуванні бюджету територіальної громади.

Моніторинг у цьому контексті виступає не лише як форма контролю, а як інструмент системного аналізу та прогнозування, що дозволяє оцінювати рівень збалансованості бюджету, ефективність управлінських рішень і потенціал розвитку громади. Його наукова основа ґрунтується на принципах фінансової прозорості, регулярності, об'єктивності та порівнянності показників у часі.

Важливим методологічним аспектом є використання інтегрального підходу до оцінки стійкості, коли результати моніторингу ґрунтуються на системі взаємопов'язаних коефіцієнтів -фінансової самостійності, дотаційності, бюджетного покриття, рівня боргового навантаження, питомої ваги капітальних видатків. Інтегрування цих показників дає змогу визначити загальний індекс бюджетної самостійності громади, який слугує орієнтиром для управлінських рішень.

Моніторинг також виконує прогностичну функцію, оскільки дозволяє на основі динаміки показників визначити тенденції розвитку місцевих фінансів, моделювати сценарії виконання бюджету, а також оцінювати наслідки можливих змін у податковій або міжбюджетній політиці. Завдяки цьому забезпечується адаптивність фінансової системи громади до зовнішніх викликів, таких як економічні кризи, зміни у законодавстві чи демографічні коливання.

Важливу роль при цьому відіграють інформаційно-аналітичні платформи, зокрема портал OpenBudget та Єдині системи фінансової звітності, які забезпечують відкритість і доступність даних для громадськості.

Таким чином, моніторинг бюджетної самостійності є не лише процедурою оцінювання фінансового стану громади, а стратегічним механізмом забезпечення її сталого розвитку, що поєднує економічний аналіз, фінансове планування та інституційну відповідальність. Його впровадження сприяє підвищенню якості управління місцевими фінансами, формуванню довіри населення до органів влади та зміцненню фінансової незалежності територіальних громад у контексті сучасної політики децентралізації.

Тому, удосконалення системи фінансового планування територіальної громади має ґрунтуватися на принципах стратегічності, результативності та інноваційності. Комплексне застосування сучасних методів планування, цифрових інструментів і аналітичних технологій сприятиме зміцненню фінансової стабільності громади, підвищенню якості бюджетного управління та сталому розвитку місцевої економіки.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи було здійснено комплексне дослідження теоретичних, аналітичних та практичних аспектів формування, використання та підвищення ефективності управління бюджетом територіальної громади в сучасних умовах.

Встановлено, що бюджет територіальної громади є ключовою ланкою системи місцевих фінансів, інструментом реалізації фінансової політики, забезпечення соціально-економічного розвитку та фінансової самостійності громад. Його структура та функції охоплюють не лише акумуляцію й розподіл фінансових ресурсів, але й стимулювання економічної активності, підвищення якості життя населення, зміцнення фінансової дисципліни.

На основі теоретико-методологічних підходів з'ясовано, що оцінювання фінансової самостійності громади має спиратися на систему кількісних та якісних показників, які відображають збалансованість доходів і видатків, рівень дотаційної залежності, стан боргових зобов'язань та здатність місцевого бюджету адаптуватися до зовнішніх викликів, зокрема умов воєнного стану.

Проведено аналітичну оцінку фінансової самостійності громади на прикладі Білобожницької територіальної громади. Виявлено, що попри наявність позитивних тенденцій у зростанні власних доходів, громада залишається частково залежною від трансфертів із державного бюджету. Основними проблемами визначено недостатній рівень ефективності використання бюджетних ресурсів, обмежену податкову базу, слабку інвестиційну активність і низьку результативність фінансового планування.

Сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, серед яких - упровадження програмно-цільового підходу, посилення фінансового контролю, оптимізація видатків за пріоритетними напрямками, цифровізація бюджетного процесу та підвищення прозорості прийняття управлінських рішень.

Визначено резерви збільшення дохідної бази громади, що полягають у розширенні джерел місцевих податків і зборів, активізації роботи з платниками, залученні інвестицій, розвитку підприємництва, використанні комунального майна на комерційних засадах, а також участі у грантових програмах міжнародної технічної допомоги.

Розроблено напрями удосконалення системи фінансового планування, які передбачають інтеграцію стратегічного, середньострокового та поточного планування, впровадження прогностно-аналітичних моделей для прийняття управлінських рішень, підвищення ролі громадськості у бюджетному процесі.

Моделювання впливу запропонованих заходів засвідчило, що їх реалізація сприятиме покращенню показників фінансової стійкості громади, зниженню залежності від зовнішнього фінансування, підвищенню бюджетної ефективності та фінансової самодостатності.

Отже, результати дослідження мають практичну цінність для органів місцевого самоврядування, оскільки можуть бути використані при формуванні бюджетної політики, плануванні розвитку території та забезпеченні сталого функціонування громади в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. No 2456-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Підручник. К.: НІОС. 2002. 608 с.
3. Геєць В. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. К., 2009. 864 с.
4. Глущенко Ю. А. Доходи місцевих бюджетів як джерело фінансового забезпечення на місцевому локальному рівні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. No 6. С. 52–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2019_6_81
5. Дем'янчук О. І., Сахарук Н. І. Формування доходів місцевого бюджету в умовах бюджетно-податкових реформ в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2021. No 22(50). С. 47–54
6. Державна фінансова підтримка громад через ДФРР. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35640.html>
7. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
8. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 бер. 2022 р. No 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text>
9. Довбенко М. Самуельсон (Samuelson) Поль-Ентоні. Економічна енциклопедія: в трьох томах. Т. 3. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. с. 326-327. ISBN 966-580. 145-7 (Т. 3)

10. Дяченко С. А. Аналіз розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні: тенденції та прогнози. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. No 8. С. 63–69. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.63.
11. Загірняк Д.М., Дідур С.В., Глухова В.І., Кравченко Х.В. Аналіз джерел формування бюджетних інвестицій територіальних громад. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2022. No 1(105). С. 40–46.
12. Канєва Т.В., Карпенко М.Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. *Проблеми економіки*. 2023. No 1 (55). С. 185–191.
13. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. No 2(43). С. 118-125. <http://doi.com/55643/fcaptp.2.43.2022.3558>
14. Кучеркова С. Формування місцевих бюджетів та напрями їх покращення в умовах децентралізації. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 80. No 1. С 49-58.
15. Лещух І. В. Доходи місцевих бюджетів в умовах війни: трансформація структури та перспективи подальшого формування. *Бізнес Інформ*. 2022. No 4. С. 74–82.
16. Лютий І., Зайчикова В., Шульга Д. Асиметрична фіскальна децентралізація в умовах регіонального відновлення України. *Науковий вісник Полісся*, 2(27), 2024. С. 89–108. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-89-108](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-89-108)
17. Лютий І., Рожко О., Лютий С. Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни. *Світ фінансів*. 4(73), 2023. С. 45-55. <https://doi.org/10.35774/sf2022.04.045>
18. Малишко В. В., Макаруч І. М., Дем'яненко Л. О. Аналіз формування і використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів. *Економічний вісник університету*. 2021. Вип. No 49. С. 188-200.

19. Маркович Г. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад. URL: http://galinfo.com.ua/articles/v_chomu_polyagayut_osoblyvosti_formuvannya_by_udzhetiv_otg_249352.html
20. Наталенко Н.В. Фінанси та бюджет об'єднаної громади (навчальний модуль). К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 72 с.
21. Ніколенко В.Ю. Місцеві бюджети як чинник стабільності розвитку регіонів: навчальний посібник. К., 2016. 41 с.
22. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
23. Офіційний сторінка Білобожницької громади. URL: <https://bilobozhnicka-gromada.gov.ua/>
24. Петик Л., Корень Д. Міжбюджетні трансферти як складова міжбюджетних відносин: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2020. No 12(88). С. 155-158. <http://doi.com/10.32839/2304-5809/2020-12-88-32>
25. Письменний В.В. Забезпечення самостійності місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Фінанси, банківська справа та страхування*. 2021. No 1(76). С. 144-156. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1\(76\).2021.144-156](https://doi.org/10.33987/vsed.1(76).2021.144-156)
26. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади: навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін / Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.
27. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 No 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20>

28. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. No 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

29. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. No 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

30. Раделицький Ю. О. Теоретико-системні основи визначення місцевих бюджетів. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 14. С. 125-130. http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_14_28

31. Татарин Н.Б. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 11. С. 159-162.

32. Ткачик Ф. Архітектура міжбюджетних трансфертів та їх вплив на фінансову самостійність регіонів. *Економіка та держава*. 2021. No 8. С. 85-90. <http://doi.com/10.32702/2306-6806.2021.8.85>

33. Фінанси: Курс для фінансистів: навчальний посібник. / За ред. В.І. Оспіщева. К., 2008. 567 с.

34. Як війна змінить регіональну політику в Україні: децентралізація, громади, податки, економіка. *Агрополіт*. URL: <https://agropolit.com/blog/503-yak-viyna-zminit-regionalnu-politiku-v-ukrayini-detsentralizatsiya-gromadi-podatki-ekonomika>

35. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Wopdsworth Editions, 2017. 576 p. ISBN 978-1-84022-747-5.